

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2024/2

Szakmai védnökök

Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők

Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő

Pap Balázs

Borítóterv

Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

SZIGETI MOLNÁR DÁVID

A Balassa-kódex visszafejtési kísérlete

Észrevételek a *Hozzájárulásokhoz* 9

MÁRTON-SIMON ANNA

Dekadens költészet *A Hét* hasábjain és a „dekadens” jelző visszautasítása 43

KOVÁCS VIKTOR

Intrikusábrázolási jellegzetességek Szigligeti Ede és Balázs Sándor *A strike* című darabjában 75

BÉLA BÁLINT

„Külömbb-külömbbféle dolgoknak szemét-rakása ez”?

Hermányi Dienes József munkáinak műfaji és kompozíciós kérdései 93

KRITIKAI LAPOK

TÓTH ORSOLYA

Tudományunk határai

DÁVIDHÁZI Péter, *„Mit hisz a tudós?": Változatok hivatás és módszer témájára,*

Bp., Ráció, 2023. 111

GOLYÁN ÁDÁM

Reformáció újragondolva

TÓTH Zsombor, *A hosszú reformáció jegyében: Vallási perzekúció és tanúságtétel a református*

irodalmi hagyományban a gyásztézitizetől 1800-ig, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Irodalomtudományi Intézet, 2023 (Humanizmus és Reformáció, 41). 117

HASZNOS MULATSÁGOK

DEBRECZENI ATTILA

Névjegy az irodalom asztalán

Kazinczy Ferenc: *Az esthajnalhoz* 127

A tanulmányok összefoglalói / Abstracts 133

A lapszám szerzői 137

Tóth Orsolya

Tudományunk határai

DÁVIDHÁZI Péter, „Mit hisz a tudós?": Válogatott hivatás és módszer témájára, Bp., Ráció, 2023.

Dávidházi Péter könyvének főcíme Arany János *Honnan és hová?* című, kései filozófiai költeményét idézi. A kötet előszavában a szerző felrajzolja a versbéli tudós alakját: eszerint a tudós hivatását Arany megfosztja az önteltség jogától, és a később lelepleződő tévedés örök lehetőségére figyelmeztet. A vers egyik alapkérdése, hogy hit nélkül az alkalmazott módszerek képesek lennének-e biztosan megalapozni a tudós állításait. A kötet alcíme a vershez kapcsolódva arra is utal, hogy a tudós hite szorosan kötődik a tudói hivatás elveihez, módszereihez és szemléleti előfeltevéseihez. (9–10.)

Az alcím szerkezete Dávidházi korábbi (*Per passivam resistentiam* című) tanulmánygyűjteményét¹ is eszünkbe juttathatja. Akkor változatokat olvashattunk hatalom és írás témájára, most a hivatás és módszer jelenti a rendezőelvet. Az előbbi kötet tíz év anyagából válogatott, a mostani sokkal tágabb időszakot, közel ötven esztendőöt ölel fel. Időrendben az első a Gyulai Pál történelemszemléletét vizsgáló 1972-es *ItK*-tanulmány, amelynek háttéréről a Toldy-díj átvételekor elhangzott és most először publikált beszédből tudhatunk meg többet. A Gyulai-dolgozat ugyanis Dávidházi egyik mestere, Németh G. Béla biztatására jelent meg, s az épp csak húszas évei elején járó szerző kezdetben elhárította a lehetőséget, mondván: hatvanéves kora után szeretné majd megírni főművét, elvégre Kant is így tett egykor. (613.) E kedves, öniróniával teljes visszaemlékezésben olvashatunk Németh G. Béla tapintatos reagálásáról, ami tudói kvalitásán túl a pedagógiai érzékét is dicséri. Ám e történet sokat elmond a kötet szerzőjéről is. Eszünkbe juttathatja a tudatos építkezésről árulkodó kiváló monográfiák sorozatát, s egyik javaslatom szerint érdemes ezek alapkérdéseit, módszertani problémáit megelőlegező vagy azokat éppen továbbíró szövegekként olvasni a tanulmányokat.

A kötet keretes szerkezetű, amelyben kiemelt szerepet kap a nyitó- és a zárótanulmány. Az első írás annak elemzése, hogy mit árul el Aranyról a kolerajárvány idején tett fogadalma. Ennek részletesen bemutatott bibliai ősmintája és kontextusa arra utal, hogy Arany visszkapott életéért Istennek tartozott munkái véghez-

¹ DÁVIDHÁZI Péter, *Per passivam resistentiam: Válogatott hatalom és írás témájára*, Bp., Argumentum, 1998.

vitelével. Mindez átértelmezi a *Toldi szerelme* végén olvasható sort („Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam”), azt sejtve, hogy a megfelelés igyekezete nem egyes kortársaknak vagy a nemzeti költő mandátumának szólt. Kötelességtudatát nem az emberfélelem súlyosbította, hanem a fogadalmával elszámoltató istenfélelem. (35.) A záróesszé egyetlen bibliai mondat (Józs 1,8) fordítástörténetéből bontja ki kétféle magatartás, a tanórzo és a tanmagyarázó különbségét. Az egyik recitálja (felolvassa vagy mondja) a szöveget, azonosul vele és teljesen alárendelődik neki. A másik medítál róla, azaz valamennyire eltávolodik tőle, megvizsgálja és értelmezi. A két szellemi alapmagatartás megfelelője lehet az irodalomtudományon belül a hiteles szöveg közreadásáért felelős textológia, illetve a korszerű értelmezéshez kapcsolódó hermeneutika. Dávidházi azonban arra is figyelmeztet, hogy mindkettőre szükségünk van, alapvetően egymásra vannak utalva. (650.) A két kulcspozícióban lévő szöveg a bibliai minták érzékeny elemzése révén Dávidházi 2017-es „*Vagy jőni fog*”: *Bibliai minták nemzetiesítése a magyar költészetben*² című kötete felől is megszólítható, a záróírás elméleti fejtegetése viszont a *Mi, filológusok* vitához hozzászóló szöveg továbbbírásaként is értelmezhető.

A kötet egyes fejezetei nem kaptak címet, csupán római számokkal jelöltek. Ez a megoldás jelzi a tanulmányok heterogenitását, ám mégis sejtet egyfajta rendezőelvet, ugyanakkor a kapcsolódások feltárását az olvasóra bízta. A második fejezet az én olvasatomban elsősorban az (irodalom)történeti elbeszélés módszertani problémáit érinti. A Toldy-könyv folytatásaként is felfogható az *Éjszaka fölriadni: Toldy jegyzete, Heidegger és az irodalomtörténeti hivatás* című tanulmány, amelynek forrása egy rövid feljegyzés, amely szerint az idősödő tudós az átfogó irodalomtörténeti mű megírását részesíti előnyben, azzal is számolva, hogy esetleg két, befejezésre váró műve is félbemard. A második, nem kevésbé szórakoztató írás azt vizsgálja, hogy hová és miért tűnt el az erotika a „jólnevelt irodalomtörténetből”. (68.) Horváth János műveit olvasva Dávidházi alapkérdése arra vonatkozik, hogy lehetséges-e elfogultságoktól mentes (irodalom)történeti elbeszélés. Az *Egy nagy tudós utolsó önarcképe: Előszó Thienemann Tivadar hazaérkezett emlékirataihoz* aligha függetleníthető teljesen a Thienemann-előadások egykori anyagától,³ amelyben Dávidházi az irodalom ősfomájának tekinthető sírfelirat jellegzetességeit tárta fel. Az alfejezetet záró Kerényi-tanulmány, amely a görög mitológia nem görög elbeszélőjének beavatási rítusát mutatja fel, a Toldy-könyv⁴ hasonló kérdésfelvetésére emlékeztet: a többes szám első személyű birtokviszony olyan képvisleti beszédmódot tesz lehetővé, amely hasonlít a magyar irodalomtörténet-írásban meghonosodott nemzetképviselési megszólalás eredetközösségi beszédmódjára, mégsem azonos vele, s inkább hagyományközösségének nevezhető. (127.)

2 DÁVIDHÁZI Péter, „*Vagy jőni fog*”: *Bibliai minták nemzetiesítése a magyar költészetben*, Bp., Ráció, 2017.

3 DÁVIDHÁZI Péter, *Menj, vándor: Swift sírfelirata és a hagyományrétegződés*, Pécs, Pro Pannonia, 2009.

4 DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és magyar irodalomtörténet*, Bp., Akadémiai, 2004.

Talán a kritikusi szerep és világnézet lehet a harmadik fejezetben olvasható írások közös nevezője. Az „*Ez már nagyon merész inversio*”: Arany János poétai osztálya és az emberség iskolája című írás olyan, mintha a *Hunyt mesterünk*⁵ új fejezetét olvasnánk. A tanulmány azt vizsgálja részletesen, hogy Arany, egyik diákjának fordítását értékelve, hogyan viselkedik kritikusként és tanárként egyszerre. A „*bevégezett tények*” felülbírálása: A kritikátörténet korszakformáló elve 1849–1867 azt feltételezi, hogy a szabadságharc és a kiegyezés közötti időszaknak létezik egy olyan egyneműsítő mozzanata, amelyet a tényfelülbírálás attitűdjének nevezhetünk, s amelynek lényege, hogy bár gondosan számba veszi, de mindig fenntartással fogadja a valóságot. Vagyis a létező megismerendő, de nem jóváhagyandó is egyben. (156.) A fejezet két nagy Erdélyi-tanulmánya és az Erdélyi János filozófiai és esztétikai írásainak kritikai kiadásáról írott recenzió akár kismonográfiaként is megállná a helyét. Az első Erdélyi irodalomkritikai normakészletének és ismeretelméleti előfeltevéseinek szembesítése, ezt követi az Erdélyi kritikusi világnézetét elemző írás. A *Mintaművek fénye és árnyéka* Gyulai Pál Vörösmarty-, Riedl Frigyes Arany- és Horváth János Petőfi-könyvét elemezve a monográfia műfaji hagyományával vet számot, s ennyiben ismét a Toldy-könyv folytatásának tekinthetjük. A korai írások közé sorolhatjuk a *Kritikátörténet és filológia* címűt, amely *A magyar kritika évszázadaiból* című szöveggyűjtemény tanulmányértékű kritikája. A Döbrentei Gábor életművének újraértékelése és „az irodalom reszpublikája” kapcsán olvasható érvelés (276–282.) később beépült az Arany-könyvbe, ennél is fontosabb azonban, hogy 1984-ben nagyrészt készen állt az a kritikátörténeti és -elméleti szótár, amely Dávidházi Arany-könyvét és a Shakespeare-kultuszt feldolgozó⁶ kötetet is meghatározta.

A negyedik fejezet azt a virtuális címet kaphatná: *Ha*. A Csokonai-tanulmány a költő épp csak elkezdett eposza kapcsán azt tárgyalja, hogyan jelenik meg az irodalomtörténet-írásban a „mi lett volna, ha” feltételeessége, s a latolgtatás eredménye mikortól számít komolyan vehető tudásnak. (305.) Ezt követően Dávidházi az elmúlt három évtized Shakespeare-szakirodalmában vizsgálja e jelenséget: hogyan jelenik meg egy olyan új beszédmód, amely rehabilitálja a bizonytalan tudás méltóságát. (350.) A hipotézisalkotás hasznáról és káráról olvashatunk a *Hagyományfrissítés* sorozat első kötetéhez írt előszóban, amely ezúttal Kölcsey írásait elemzi részletesen, nem feledkezve meg arról sem, hogy Kölcsey szövegeinek utóélete is ki van téve a „hipotézisük bűvöletébe feledkező olvasatok veszélyeinek”. (362.)

A *Mi, filológusok, és a bizonyosság vágya* című vitairat e fejezet kontextusában szinte elveszíti polemikus élet, tétje sokkal inkább az irodalomtudós bizonyosságvágya és a valószínűsíthetőség problémája. A fejezet utolsó írása a Debreczeni Attila Kazinczy-kiadásáról írt alapos bírálat, mely egyszerre érinti a filológus munkáját meghatározó előfeltevéseket, valamint a szöveg fogalmával kapcsolatos bizonytalanságokat.

5 DÁVIDHÁZI Péter, *Hunyt mesterünk: Arany János kritikusi öröksége*, Bp., Argumentum, 1994.

6 DÁVIDHÁZI Péter, „*Isten másodszülöttje*”: *A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Bp., Gondolat, 1989.

Az ötödik fejezet első írása az egyik legjelentősebb mester, Németh G. Béla pozitívizmustanulmányainak részletes elemzése, majd ezt követi két pályatárs, Szegedy-Maszák Mihály és Bojtár Endre műveivel való olykor polemikus, az irodalomtudomány szempontjából termékeny szembenézés.

A hatodik fejezet a filológia és a kritikátörténet kérdéseire fókuszál. Központi alakja egy másik mester, René Wellek. Az ő életművéről, kritikátörténeti gondolkodásáról írott tanulmány, illetve *A filológia kihívása az amerikai kritikaelméletben* című írás részletei felfedezhetők az Arany-monográfiában.

A 18–19. századi magyar irodalom felől érkező olvasók számára különösen izgalmas lehet a hetedik fejezet, amely Dávidházi másik, természetesen az elsőhöz sok szállal kapcsolódó kutatási területét érinti, az anglisztikát. A „*Hogy miket tud ez, a Sekszpír Villiam*” az alcím szerint tisztelgés a 450 éve született drámaíró előtt, s a Shakespeare-kultusz történetét feldolgozó kötethez kapcsolható. A „*Shakespeare után*” nemcsak a szerző magyarországi fogadtatását tekintve tanulságos, hanem rámutat a magyar anglisztika egykori elszigeteltségére is. Bulcsu Károly *A költészet korai* című versének már Arany is sejtette shakespeare-i forrását, később azonban az anglisták és a magyar irodalomtörténet kutatói a Shakespeare-drámákból ismert dramaturgia szerint kerülték el egymást, hogy végül e 2005-ös Dávidházi-tanulmányban találkozzon a két szál. Az ezt követő írásban visszaköszön a Bulcsu-vers befogadástörténete, miközben egy másik elszigeteltséget is sejtet. Többek között arra kérdez rá, hogy milyen szerepmintát feltételez az a jelenség, hogy az angol szakos egyetemi hallgatók szakdolgozatai és PhD-dolgozatai szinte teljes mértékben negligálják a magyar szakirodalmat, s elvetik bármiféle párbeszéd lehetőségét a magyar kultúrával. (565.) A Ruttkay Kálmán és Fest Sándor írásairól szóló elemzés legalább annyira kötődik a magyar anglisztika útkereséséhez, mint a feltételeesség és a valószínűség korábban felvázolt módszertanához.

Az utolsó fejezet a köszönet és a tiszteletadásé. Felbukkannak benne az egykori mesterek: Ruttkay Kálmán, Mezei Márta, Németh G. Béla, Tarnai Andor. A finoman megrajzolt, árnyalt tudósportrék éppoly tanulságos hozzászólások a hivatás és módszer témájához, mint a korábban bemutatott szaktanulmányok.

A kötet előszavában arról olvashatunk, hogy az egykori írások szerzőjében (most szerkesztőjében) váratlan identitásproblémát vetett fel az újraolvasás: „Helyenként azért nehéz azonosulnom velük, mert az egykori, esetenként fél évszázaddal korábbi énem, ha szakmailag ugyanabban hitt is, mint a mai, nem ugyanazt tudta, és nem úgy adta elő, amit tudott.” (15.) Mégis, e különbségek ellenére is feltűnik hasonlóság: a nyitottság és igény a filozófiai kérdésfelvetésre, amely már a Gyulai-ról és Erdélyiről írott tanulmányokat is jellemzi. Dávidházi számára az irodalomtörténet-írás klasszikus szerzői mellett a kezdetektől inspiráló forrás Wittgenstein, Heidegger, Nietzsche vagy éppen Immanuel Kant filozófiája.

Mint láhattuk, a műfajt tekintve az írások többsége szaktanulmány, de vitairat, kritika, kiállításmegnyitó, megemlékezés is található közöttük. Ám mindegyik írásra igaz, amit Dávidházi az ötödik fejezetben Németh G. Béla esszéiről írt: „az előzetesen kritikailag megszürt és irreleváns mozzanataitól gondosan megtisztí-

tott anyag világos gondolatvezetésű, ökonomikus csoportosítása.” (459.) Mesterével ellentétben azonban nem óvakodik a metaforáktól, bár óvatosan bánik velük, s lépten-nyomon a nyelv alapvető, metaforikus természetére figyelmeztet. Írásain a személyes kíváncsiság mellett átsejlik a biográfiai értelemben is felfogható személyesség, legyen szó a szobafestő dédnagyapáról (17.) vagy a szögbefúrás (belövés!) lakótelepi sajátosságáról. (381–382.) De másutt is van mód megpihenni a komoly figyelmet igénylő tanulmányok olvasása során: az írások közös jellemzője a mértékkel alkalmazott humor, amellyel például akkor találkozunk, ha tudni szeretnénk, hogy mit keres az „elefánt a közép- és kelet-európai porcelánboltban”, és melyek „a magyar irodalom kényes portékái”. (490.)

Többször esett szó a kötet időrendben első tanulmányáról, legyen most még szó az utolsóról. A kötetnyitó pozícióban lévő Arany-dolgozat az időrend szerint az utolsó tanulmány is lehetne: 2020-ban jelent meg a *Vigiliában*. Ennél látszólag későbbi az *Újraredefiniált tudás: Eredmény és feltételeesség bimbózó viszonya a Shakespeare-kutatásban* című, amely először 2022-ben, *A tények utáni világ mítosza* című tanulmánykötetben volt olvasható.⁷ A kérdés eldöntését azonban megnehezíti, hogy az utóbbi írás 2013-ban már megjelent angolul *Redefining Knowledge: An Epistemological Shift in Shakespeare Studies* címmel. Nem szeretném most részletesen vizsgálni az itt felvetődő filológiai-kronológiai problémát, s már csak azért is eltekintenek ettől, mert az én olvasatom szerint az utolsó esszé valójában nem is szerepel ebben a kötetben, mégis több szállal kötődik hozzá. 2024 júniusában jelent meg Dávidházi Péter *Ősi szavak egy csecsemő fölött* című megrendítő írása az *Élet és Irodalomban*, amely így kezdődik:

„Szavaink sohasem rázhatják le származásukat, állította a nyelvfilozófus J. L. Austin, nem feledkezhetnek meg eredetükről és kialakulásukról, mert jelentésük minden újabb változása közepette magukban hordják a régít, ugyanaz a hajdani cselekvésmóddal irányítja fejlődésüket, s ha más nyelvből jöttek, múltjukat onnan is etimológiai felhőként húzzák magukkal, korábbi életük emlékei követik őket minden-hová. Ha szavaink így viselkednek, akkor roppant nagy a tétje annak, hogy minek nevezzük mindazt, ami nyolcvan éve, 1944 nyarán történt, és azokat, akikkel megtörtént.”⁸

Az ezt követő történet fájdalmas és személyes, mégis (a Babits-sonett szavait kölcsönvéve) „takart seb” lesz: a belőle kibomló esszé átgondolt, érvekkel alátámasztott, elegáns felépítésű írás, amelynek tanulságai messze túlmutatnak személyes tétjén. A tanulmánykötet olvasói számára ismerős lehet, ahogyan a szerző forrásként használja Ó- és Újszövetség szorosan összefüggő együttesét, felfedve a csecsemő fölött

⁷ *A tények utáni világ mítosza*, szerk. PLÉH Csaba, NYÍRI Kristóf, Bp., Gondolat, 2022.

⁸ DÁVIDHÁZI Péter, *Ősi szavak egy csecsemő fölött*, *Élet és Irodalom*, 2024. július 5., <https://www.es.hu/cikk/2024-07-05/davidhazi-peter/osi-szavak-egy-csecsemo-folott.html>.

elmondott áldás bibliai ősmintáját, vagy ahogyan a Kerényi-tanulmányhoz és a Toldy-könyvhöz hasonlóan az identitás, a névváltás, névválasztás kérdéseit érinti. De nemcsak ezért gondolom ezt az írást szorosan a kötethez tartozónak, hanem azért is, mert az (irodalom)történészi hivatás és módszer alapvető kérdésein is elgondolkodtat: a történeti kutatás során meddig, milyen módon tehető zárójelbe az életrajzi meghatározottság, működőképes-e az elfogulatlanság eszménye, hol kezdődik és végződik egy vizsgálódás személyes tétje, szükséges-e a hűvös távolságtartás az elmúlt kor és a sajátunk között, a történetírás tárgyává tehető-e saját (család)történetünk? Van-e bármiféle határ, amire azt mondhatjuk: „Eddig jój, és ne tovább”. (Jób 38,11)